

Aysu Məmmədzada⁹FRANSIZ TƏDQIQATÇISI JEAN E. MEDINA ƏHMƏD AĞAOĞLU HAQQINDA:
“İKİ DÜNYA KƏSİŞMƏSİNDƏ YANAN İŞIQ”

Giriş. Bu məqalədə, biz Əhməd bəy Ağayevə həsr olunmuş və 9 may 2019-cu ildə Fransada “Litterosa” ədəbi saytında dərc olunmuş “Ahmed Bey Agayev: une lumière à la croisée de deux mondes” adlı məqaləsini təqdim etməyi nəzərdə tutmuşuq. Bu məqalənin müəllifi Jean Emanuel Medina Strasburq barosunun vəkili, Beynəlxalq Hüquq Doktoru, Beynəlxalq və Avropa İttifaqı hüququ və korporativ hüquq üzrə məsləhətçi, Strasburq şəhərində yerləşən Kapaz nəşriyyat evinin həm-təsisçisi, müxtəlif Beynəlxalq Hüquq assosiasiyalarının üzvü, çoxsaylı Geopolitika və Beynəlxalq Hüquq problemlərinə həsr olunmuş məqalələrin müəllifi və bu yaxınlarda yeni çapdan çıxmış “Mədəniyyətlərin toqquşmasından sonra Pan-Antropik yaxınlaşmaya doğru” adlı monoqrafiyanın müəllifidir. Jean E. Medinanın məqaləsi iki hissədən ibarətdir: 1. “Şərq maarifçiliyi” filosofu: İslahat və müasirlik naminə. 2. İki dünyanın kəsişməsində filosof: Şərq və Qərb, nə cür yaxınlaşma? Nə cür konvergensiya?

Jean E. Medinanın bu məqaləsi, Əhməd Ağaoğluya çox maraqlı bir baxışdır. Məqalənin sonunda, o, Şərqi dəyişməsi ilə bağlı bir neçə öz fikrini də təqdim edir. O, Əhməd bəy Ağaoğlunun “Üç sivilizasiya” haqqında kitab yazmasına baxmayaraq, bu sivilizasiyaların yaxınlaşmasından yazmadığını qeyd edir. Məqalədə Əhməd bəy Ağaoğlunun mədəni yeniləşmənin başlanğıcını qoyan ziyalı hərəkatının nümayəndəsi olduğu vurğulanır.

XVI əsrdə İntibah dövründən başlayaraq elmi və dini düşüncədə tənqiddən meydana çıxması, daha sonra XVIII-XIX əsrlərdə maarifçilik düşüncəsinin yayılması ilə Qərb digər sivilizasiyalara nisbətən daha sürətlə inkişaf etdi. Qərb Afrika, Asiya və Şərqdə müstəmləkə imperiyaları qurmaqla öz inkişafının zirvəsinə çatdı. Bu vəziyyət müstəmləkə cəmiyyətlərinin ziyalıları öz sivilizasiyalarının Qərb qarşısında yeri və inkişaf səviyyəsi haqqında düşünməyə sövq edirdi. Həqiqətən də, bu dövrdə Qərb dünyası bəşəriyyətin yarandığı gündən bəri davam etmədən təkamülün öncülü olmuşdur. Bu prosesdə həm Qərb, həm də Şərq mütəfəkkirləri Qərbin niyə bu dövrdə sivilizasiyalar siyahısında birinci yerdə olduğunu sual altına aldılar. Qərb ziyalıları Avropanın “dahasını” tərənnüm etmək və haqq qazandırmaq üçün bu suallara müraciət etdikləri halda, Şərq mütəfəkkirləri bu uğuru təhlil edərək öz cəmiyyətlərinə uyğunlaşdırmağa çalışmışlar.

Müsəlman dünyasının islahatı. Siyasətçi, jurnalist, yazıçı və universitet professoru Əhməd bəy, ən nümunəvi Azərbaycan ziyalılarından biridir. Jean E. Medina Əhməd Ağaoğlunun, təhsil islahatları, qadınların İslam cəmiyyətində yeri, ruhanilərin və dini liderlərin cəmiyyətdəki rolu, müsəlman dünyasındakı konstitusiyaya quruluşu, sünni-şiə münasibətləri və ya erməni-türk münasibətləri kimi bir çox mövzuda fikirlər irəli sürdüyünü qeyd edir. Əhməd bəy, XIX əsrdə Azərbaycanda mədəni dirçəlişin başlanğıcını qoyan islahatçı ziyalı hərəkatının nümayəndəsi olmuşdur. Bu nümayəndələrə Mirzə Fətəli Axundov, Mirzə Ələkbər Sabir, Cəlil Məmmədquluzadə, Cəfər Cabbarlı, Fəridun bəy Köçərli və başqalarının adlarını çəkmək olar. Jean E. Medina göstərir ki, XIX əsrin ortalarında bu qabaqcıl simaların təmsil etdiyi mədəni yeniləşmə, Azərbaycan cəmiyyətinə hər sahədə öz təsirini göstərmiş, cəmiyyətin transformasiyasına uyğun ideoloji zəmin yaratmışdır.

Bu dövrdə ərəb dünyasında “Nəhdə” (ərəb intibahı) adlı mədəni oyanış baş vermiş, Qərbin təsiri altında din, siyasət və sosial-iqtisadi məsələlərə yenidən baxılmışdır. Əhməd bəy Şərq dünyasının dirçəlişi üçün zəruri dəyişikliklərin tərəfdarı olmaqla yanaşı, həm də Qafqaz və Türk kimliyindən irəli gələn konkret siyasi əsərlərlə bu ideoloji oyanışa öz töhfəsini verir. Azərbaycan mütəfəkkiri ənənəvi ərəb-fars təhsili və müasir rus-avropa təhsilinə nəzər yetirərək, öz mütərəqqi yanaşmasını yaradır. Bu yanaşma həm ənənəvi dəyərlərə əsaslanır, həm də müasirliyə və universallığa açıqdır. Onun fikrincə, bu gün Şərq, ənənəvi olaraq onu müəyyən edən despotizmə son qoymaq üçün dəyişməli və yeniləşməyə getməlidir.

Jean E. Medina Əhməd bəyin Şərq aləmində liberal yeniləşmə məqsədi daşıyan missiyasının onu Qərblə Şərq arasında körpü quran “Şərq ziyalı” kimi müəyyənləşdirdiyini göstərir. Onun əsərləri Qərb və Şərq dünyası arasında dialoqa imkan yaradan düşüncə məkanı formalaşdırır.

I. “Şərq maarifçiliyi” filosofu: İslahat və müasirlik naminə. Jean Emanuel Medina, məqalənin birinci hissəsində, (3) Əhməd bəy Ağaoğlunun fikirləri, fəaliyyəti və əsərləri ilə bağlı məlumat verir. O, həmçinin bu hissədə, Əhməd Ağaoğlunun Şərq cəmiyyətlərinin inkişafının qarşısını alan icma əsaslı sosial quruluşları tənqid etdiyini, modernləşmə və fərdin azadlığı ideyalarını irəli sürdüyünü göstərir. Türk dünyasının böyük şəxsiyyəti olan Əhməd Ağaoğlu (1869-1939) Şuşada doğulmuş, ilk və orta təhsilini Şuşanın rus gimnaziyasında almışdır və həmin illərdə farsca və ərəbcə öyrənmişdir. Əhməd bəy Şərq cəmiyyətini inkişaf etməmiş gördüyü üçün bu barədə dərin təhlillər apardığı ilk mətnlərini Parisdə yazmağa başladı. 1888-1894-cü illərdə Sorbonnada hüquq və dil təhsili alaraq fransız fəlsəfi fikrini mənimsəyən Əhməd bəy, Şərqdə modernləşmənin Qərbdə olduğu kimi fərdin, cəmiyyətin ilk komponenti kimi qəbul edilməsi ilə baş verəcəyinə inanır. O, orta əsrlərdən miras qalmış icma əsaslı sosial quruluşun modernləşməyə mane olduğunu, şəxsiyyətin önə çıxmasının inkişafın və tərəqqinin açarı olduğunu müdafiə edirdi. Bu yanaşma fərdi hüquq və vəzifələri olan, bir subyekt kimi görən Qərbin müasirlik anlayışına əsaslanır.

Jean E. Medina, Əhməd bəyin, qadının cəmiyyətdəki rolu ilə bağlı görüşlərinə də diqqət çəkir. Əhməd bəy, Qərbdə qadınların sənətə, iqtisadiyyata və siyasətə gətdikcə daha çox cəlb olunmasının Qərbin tərəqqisinə töhfə

⁹ Bakı Dövlət Universitetinin magistrantı

verdiyini və qadınların təhsilinin bu uğurun əsas səbəblərindən biri olduğunu vurğulayırdı. Əhməd bəy, İran və Osmanlı İmperiyasında baş verən hadisələrə əsaslanaraq, 1901-ci ildə İslam cəmiyyətində qadınların vəziyyəti haqqında "İslama görə və İslamiyyətdə qadın" əsərini yazmışdır. O, müsəlman qadınların təhsilinin İslam dünyasının tərəqqisi üçün kritik əhəmiyyət daşıdığını müdafiə edirdi. Jean E. Medina məqaləsində, Əhməd bəyin görüşlərini qeyd edir: "Müsəlman qadınların təhsili müsəlman dünyasını yüksəltməlidir, çünki qadınlar uşaqların təhsilinin təməl daşdır və bu uşaqlar yetkin olanda cəmiyyətin ehtiyac duyduğu şəxsiyyətə çevriləcəklər".

Hətta, Əhməd bəy Ağaoğlu irsinin tədqiqatçısı Mübariz Süleymanlı Əhməd Ağaoğlunun "İslama görə və İslamiyyətdə qadın" əsərinə elmi-tənqidi yanaşmalar adlı kitabında əsərin nəşr tarixinə nəzər salır. O qeyd edir ki, əsər ikinci dəfə 1959-cu ildə İstanbulda "İslamlıqda qadın" ("İslamlıqta kadın"), 1985-ci ildə isə Ankarada "İslamiyyətdə qadın" ("İslamiyyətdə kadın") adı ilə nəşr olunmuşdur.

Əhməd bəy üçün II Nikolayın yaratdığı mühit Rusiya müsəlman vətəndaşlarına öz hüquqlarını tələb etmək və azad fərdlər kimi özlərini ifadə etmək imkanı yaradırdı. Əhməd Ağaoğlu 1927-ci ildə nəşr olunan "Üç mədəniyyət" əsərində, Şərq cəmiyyətinin tənəzzülü və qərbəşmənin zəruriliyi haqqında fikirlərini daha da inkişaf etdirir.

Üç il sonra, 1930-cu ildə, o, "Sərbəst insanlar ölkəsində" əsərini nəşr etdirir. O, əsər ilə bağlı belə yazmışdır: "Əsərimə hansı biçim verməklə bağlı xeyli tərəddüd keçirdim; nəhayət, onu bir hekayə şəklində yazmağa qərar verdim. Əsarətdən qurtulmuş bir Türk fərdini azad və sərbəst bir ölkəyə apardım; bu ölkənin rəhbərləri Türk Cümhuriyyətini quran dahinin əməli və arzularının gerçəkləşməsi üçün çalışmaqdadırlar. Türk fərdi mənim Pir dediyim bu rəhbərlərlə görüşür, onların bir Respublikada azad və sərbəst vətəndaşların necə olmaları haqqında fikirlərini öyrənir; eyni zamanda sərbəst ölkədə gördüyü elm və mədəniyyət ocaqlarını təsvir etməklə məmləkətimizin Azadlıq və Ləyaqət sayəsində necə inkişaf edərək gələcəkdə nur və mədəniyyət mənbəyi olacağını da göstərir".

Xalqın savadlanmasını, maariflənməsini cəmiyyətin azadlığı və xoşbəxtliyi üçün vacib şərtlərdən hesab edən yazıçı, bu yolda ədəbiyyatın üzərinə böyük missiya düşdüyünü göstərir. Əhməd bəy Ağaoğlunun fikrincə, xoşbəxt cəmiyyətin sütunları azadlıq və hüriyyətlə qurulmalıdır. Ə. Ağaoğlu əsərində görmək istədiyi ideal cəmiyyəti təsvir edir. Əsərində azadlıq və fərdi müstəqillik dəyərlərini kəşf edən bir türkün hekayəsindən bəhs edir. Bu hekayə əsərində bütün insanların mədəni və ya dini fərqlərinə baxmayaraq azadlıq və fərdi hüquqlara istəklərini əks etdirir. Əhməd Ağaoğlunun əsərlərində fərdlərin azadlıq istəyinin universal xarakter daşıdığı göstərilir.

II. İki dünyanın kəsişməsində filosof: Şərq və Qərb, nə cür yaxınlaşma? Nə cür konvergensiya? Jean E. Medina ikinci hissədə (3), Əhməd bəy Ağaoğlunun Şərq və Qərb dünyaları arasındakı fərqlərə dair düşüncələrini və Şərqi inkişafı üçün Qərbin dünyəvi dəyərlərini mənimsəməsinin zəruriliyini göstərdiyini vurğulayır. Bu hissədə Jean E. Medina Əhməd Ağaoğlunun Qərb sivilizasiyasının ruhunu model kimi qəbul edilməsi ilə bağlı fikirlərini qeyd edir. Əhməd bəyin fikrincə, Qərbin üstünlüyü onun vətəndaş cəmiyyəti quruluşuna, fərdi azadlığa və dünyəvilikə verdiyi önəmdən irəli gəlir. Şərq isə hər səviyyədə dinin təsiri altına düşdüyü üçün inkişaf edə bilmirdi. Ona görə də Şərq cəmiyyətləri Qərblə tərəqqi və rəqabət aparmaq üçün dini təsirlərdən uzaq, dünyəvi sosial-hüquqi quruluşu qəbul etməlidirlər.

Böyük insan Əhməd bəy Ağaoğlu yalnız Azərbaycanda deyil, XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində bütün türk dünyasında xüsusi rol oynamış şəxsiyyətlərdəndir. Onun dünyagörüşünün formalaşmasında, yaradıcılığında və ictimai-siyasi fəaliyyətində Şərqlə yanaşı Qərb dəyərləri də mühüm yer tuturdu. XIX əsrin sonlarında Fransa və Azərbaycanda, XX əsrin əvvəllərində isə Türkiyədə yazıb-yaradan Ağaoğlu, ali təhsil dalınca getdiyi Fransada yüksək təhsil almaqla yanaşı, Avropa mühitini dərinlən öyrənmiş və bu ölkənin ziyalı mühiti ilə də yaxından tanış olmuşdur, Əhməd bəyin Qərblə ilk təmasları 1888-1894-cü illər arasında Fransada təhsil aldığı dövrə təsadüf edir. 1889-cu ildə Parisdə keçirilən Ümumdünya Sərgisində iştirak etməsi və İran şahı Nəsirəddin şahı və Fransa prezidenti Sadi Karnotu yan-yanı görməsi onun Qərblə Şərqi liderlik yanaşmaları arasında kəskin fərq görməsinə səbəb olur. Şahın dəbdəbəli geyimi, təkəbbürlü duruşu və avtoritar münasibəti Şərq despotizmini simvolizə etdiyi halda; təvəzökar, sadə geyimli Karnot isə azad xalqın liderini təmsil edir. Bu müşahidələr Əhməd bəyi Qərbin dəyərlərini daha da yüksək qiymətləndirməyə vadar edir.

Jean E. Medina göstərir ki, Fransada tanış olduğu Ernest Renan, Hippolyte Taine və J. Darmestet kimi mütəfəkkirlərdən təsirlənən Əhməd bəy Qərbin dünyəviləşmiş dəyərlərinin üstünlüyünə olan inancını gücləndirir. Əhməd bəy hesab edir ki, Qərbin qüsurları olsa da, ümumən fəzilətli ictimai quruluşa malikdir. Şərqi üstünlüyə doğru təkəmmül etməsi üçün bu dəyərlərin ötürülməsi lazımdır. O, yazılarında bildirir ki, Şərqi tərəqqisi üçün din, ictimai münasibətlər və hüquq anlayışını Qərb yanaşması ilə yenidən qurmalıdır. Jean E. Medina (3) Əhməd bəyin araşdırmalarından sitat gətirir: "Şərq sistemi hər səviyyədə dinə qorqub və bu onu tənəzzülə sürükləyir. Şərqi yaşaması və inkişafını istəyiriksə, din, əxlaq, ictimai münasibətlər və hüquq anlayışımızı dünyəviləşdirməliyik. Bu, o zaman mümkün olacaq ki, biz açıq və qeyd-şərtsiz Qərb sivilizasiyasının ruhunu və münasibətini qəbul edək; bunu bir model kimi qəbul etməliyik". Bu onu göstərir ki, Əhməd bəy Şərqi müasirləşdirmək üçün Qərbin dünyəvi dəyərlərinin mənimsənilməsinin zəruriliyini vurğulayır.

İran Şərqi despotizmin tənqidi nümunəsi, paradigması rolunu oynayır. Əhməd Ağaoğlu 1927-ci ildə nəşr olunan "Üç mədəniyyət" əsərində Şərq cəmiyyətini dərinlən araşdırmışdır. Əsərdə Şərq cəmiyyətinin tənəzzülünün səbəbləri hərtərəfli şəkildə nəzərləşdirilir və mövcud siyasi rejimlər çəkinmədən tənqid edilir. Əsərdə din, fərd, ailə, cəmiyyət, hökumət və dövlətin bütün mövzuları geniş şəkildə əhatə olunur və araşdırılır. Müəllif Şərqi dəyişməyi tənqid edir və XIV Lüdovik və ya I Nikolay kimi avtokratları Osmanlı və ya fars müasirlərindən üstün

tutur; çünki birincilər qalib gəlsələr də, müəyyən qaydalara və əsas prinsiplərə riayət edirlər.

Əhməd bəy Şərqi Qərb dünyasını hər cəhətdən nümunə götürülməli olduğunu, Şərqi Qərbdən ilham alaraq özünü inkişaf etdirməsinin zəruriliyini müdafiə edir. Ağaoğlu Qərbin bu üstünlüyə fərdiyyətçiliyi, azad sahibkarlığı, rəqabətçi demokratiyanı və üstün əxlaq sistemini mənimsəməklə nail olduğunu vurğulayıb. Əhməd Ağaoğlu Qərbin digər sivilizasiyalardan bu üstünlüyünü insanın bir fərd kimi tanıması, fərdin siyasi, iqtisadi və sosial hüquqlarını qoruyub inkişaf etdirməsi, şüurun bərqərar olması ilə izah edir. O, Qərb cəmiyyətində həmrəylik, əmək bölgüsü və onun rəqabət qabiliyyətinin, demokratik siyasi sistemin qurulmasından qaynaqlandığını bildirir. Onun fikrincə, Qərb sivilizasiyası fərdin inkişafı və azadlıqların qorunması ilə bağlı böyük həssaslıq nümayiş etdirdiyi halda, Şərqi sivilizasiyası, əksinə, əsrlər boyu şəxsiyyət üzərində hökmranlıq etdiyinə görə Qərbin qarşısında yox olmaq təhlükəsi ilə üzləşir. Şərqi xalqının bu cəhəti və ümitsizliyi onların dəyişməz taleyi kimi görməsinə qarşı çıxan Əhməd Ağaoğlu bildirir ki, bu insanlar mövcud olan çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün keçmişdən o vaxta qədər gəlib çatmış milli-mənəvi dəyərlərini qorunmalıdırlar. Onun fikrincə, bu məqsədə çatmağın ən asan və qısa yolu uşaq və gənclərə həm milli, həm də dini hisslər bəxş edən təhsilə yanaşmadan ibarətdir. Təbii ki, belə bir təhsil anlayışının həyata keçirilməsində və qorunub saxlanmasında bu təhsili verəcək şüurlu müəllimlərə və bu müəllimlərin bildiklərini şagirdlərə ötürəcəkləri müasir məktəblərə ehtiyac var. Ancaq dövrün indiki şərtlərini nəzərə alsaq, burada Ağaoğlunun qeyd etdiyi kimi qurumlaşmadan danışmaq mümkün deyil. Çünki Qərb Şərqi Qərbdən aldığı siyasi, sosial, mədəni və iqtisadi dəyərləri hərtərəfli araşdıraraq, əldə etdiyi nəticələri öz strukturuna uyğunlaşdırır və bu nəticələri həyata keçirmək üçün müvafiq qurumlar yaradır. Şərqi isə bu vəziyyətin doğurduğu mənfilikləri, daha doğrusu təşkilatsızlığı tam bilmədiyi üçün lazımı irəliləyişə nail ola bilməyib. Başqa sözlə, Azərbaycan mütəfəkkiri hər yerdə Qərb standartlarının mənimsənilməsinin tərəfdarıdır.

Jean E. Medina göstərir ki, Əhməd bəy sivilizasiyalararası əlaqələrdən, Qərbi bilməsindən, ona heyran olmasından, fərdi azadlığı müdafiə etməklə Şərqi dəyişmək istəyindən birbaşa danışmasa da, dünyalar arasında körpülər qurmağın yolunu tapdı, həmçinin, insanların istəklərinin ortaq və universal olduğu şüurunu yaratdı.

Jean Emanuel Medina məqaləsində (3), Əhməd bəyin fikirlərini vurğulayaraq, bəşər tarixində ümumi sivilizasiya prosesinin olduğunu, bu prosesin fərdlərin azadlığa qovuşmasına və liberal ictimai-siyasi modellər yaratmasına səbəb olduğunu göstərir. İndiki vaxtda informasiya texnologiyaları fərdin, ailənin, millətin və daha geniş sivilizasiyaların bu prosesdə müxtəlif dərəcələrdə iştirakını hər zamanından daha çox mümkün edir. Bəşəriyyət “pan-antropik” kimi təsvir edilə bilən bir dünyaya doğru irəliləyir. Yəni, insanın həm öz varlığının kövrəkliyini, həm də qeyri-adi cəhətlərini, potensialını və zəif cəhətlərini dərk etdiyi çoxşaxəli, qlobal sivilizasiyanı təşkil edir.

Nəticə. İntibah dövründən başlayaraq Qərbdə baş verən elmi və dini tənqid proseslərinin Qərbin digər sivilizasiyalara nisbətən daha sürətli inkişafına səbəb oldu. XVI əsrdən etibarən başlanan bu proses, XVIII-XIX əsrlərdə Maarifçilik dövrü ilə güclənmiş və Qərbin həm elmi, həm də sosial sahələrdə böyük irəliləyişlər əldə etməsinə yol açmışdır. Qərbin bu yükselişi Şərqi və digər cəmiyyətlərin ziyalıları düşündürməyə başlamış, öz cəmiyyətlərinin inkişaf səviyyəsini və Qərb qarşısındakı mövqeyini təhlil etməyə vadar etmişdir. Şərqi mütəfəkkirləri bu inkişafın əsas komponentlərini izləyərək, öz cəmiyyətlərinə uyğunlaşdırmağa çalışmışlar.

Əhməd Ağaoğlu da, Şərqi dünyasını müəyyən edən despotizm sisteminə son qoymaq üçün mədəni yeniləşmənin və modernləşmənin zəruriliyini vurğulayır. Əhməd bəy müsəlman cəmiyyətində qadınların təhsili və hüquqları, ruhanilərin və dini liderlərin cəmiyyətdəki rolundan bəhs edir. Əhməd bəy maariflənmiş, azad bir cəmiyyətin təməlində azadlığın və fərdi hüquqların əhəmiyyətli rol oynadığını qeyd edir.

Əhməd Ağaoğlu, həmçinin, Şərqi cəmiyyətlərinin inkişaf edə bilməsi üçün dini təsirlərdən uzaq, dünyəvi hüquq sisteminin qəbuluna önəm verilməli olduğunu vurğulayır və o, Şərqi xalqının da Qərb xalqı kimi azadlıq və müstəqillik arzusunda olduğunu göstərir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Ağaoğlu Ə. Çapar jurnalı - Bakı, xüsusi buraxılış, 2019, s. 11
2. Ağaoğlu Ə. Sərbəst insanlar ölkəsində. İstanbul, 1930, s. 10
3. Jean-Emmanuel Medina. Ahmed bey Agayev: une lumière à la croisée de deux mondes // Littérosa, 2019.
4. Karahan M. Ağaoğlunun yaradıcılığında dünyəvi dövlət və cəmiyyət axtarışları haqqında. Şərqi, 2019, s. 13
5. Salih Zeki Haklı. Ahmet Ağaoğlu'nun Batılışma düşüncesinde Türkiye'nin toplumsal yapısı ve kültürel değişim. 2018, s. 121
6. Süleymanlı M. (2008). Əhməd Ağaoğlunun “İslama görə və İslamiyyətdə qadın” əsərinə elmi-tənqidi yanaşmalar. Bakı, s. 5

Açar sözlər: Əhməd Ağaoğlu, XIX əsr, mədəni yeniləşmə, maarifçilik düşüncəsi, Azərbaycan ziyalısı, Jean Emmanuel Medina

Keywords: Ahmed Agaoglu, 19th century, cultural renewal, enlightenment thought, Azerbaijani intellectual, Jean Emmanuel Medina

Ключевые слова: Ахмед Агаоглу, XIX век, культурное обновление, просветительская мысль, азербайджанский интеллект, Жан Эммануэль Медина

FRENCH RESEARCHER JEAN E. MEDINA ON AHMED AGAOGLU: “A LIGHT SHINING AT THE CROSSROADS OF TWO WORLDS”

Summary

The process of scientific and religious critique, which began during the Renaissance, was the reason for the faster development of the West compared to other civilizations. This process, initiated in the 16th century, intensified during the Enlightenment in the 18th and 19th centuries, leading to significant progress in the West in both scientific and social spheres. The rise of the West prompted intellectuals of the East and other societies to reflect on the level of de-

velopment of their own communities and their position in relation to the West. Eastern thinkers, observing the key components of this development, sought to adapt them to their own societies.

Ahmed Agaoglu also emphasizes the necessity of cultural renewal and modernization to put an end to the despotic system defining the Eastern world. Ahmed Bey discusses the rights and education of women in Muslim society, as well as the role of the clergy and religious leaders in society.

Additionally, Ahmed Agaoglu argues that in order for Eastern societies to progress, it is necessary to adopt a secular legal system and free from religious influences as is done in the West. He also demonstrates that the peoples of the East, like those of the West, aspire to freedom and independence.

**ФРАНЦУЗСКИЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ЖАН Э. МЕДИНА ОБ АХМЕДЕ АГАОГЛУ:
«СВЕТ, ГОРЯЩИЙ НА ПЕРЕСЕЧЕНИИ ДВУХ МИРОВ»**

Резюме

Процесс научной и религиозной критики, начавшийся с эпохи Возрождения, стал причиной более быстрого развития Запада по сравнению с другими цивилизациями. Этот процесс, начавшийся с XVI века, усилился в эпоху Просвещения в XVIII-XIX веках, что привело к значительному прогрессу Запада как в научной, так и в социальной сферах. Подъем Запада заставил интеллектуалов Востока и других обществ задуматься об уровне развития своих собственных сообществ и положении по отношению к Западу. Мыслители Востока, наблюдая за основными компонентами этого развития, пытались адаптировать их к своим сообществам.

Ахмед Агаоглу также подчеркивает необходимость культурного обновления и модернизации, чтобы положить конец деспотической системе, определяющей Восточный мир. Ахмед-бей рассуждает о правах и образовании женщин в мусульманском обществе, а также о роли духовенства и религиозных лидеров в обществе. Ахмед-бей отмечает важную роль свободы и индивидуальных прав в основе просвещенного, свободного общества.

Кроме того, Ахмед Агаоглу утверждает, что для развития восточных обществ необходимо принять светскую правовую систему, свободную от религиозных влияний как это делается на Западе. Он также показывает, что народы Востока, как и народы Запада, стремятся к свободе и независимости.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova